

ingediend op **1752** (2022-2023) – Nr. 1
16 juni (2022-2023)

Verslag van de gedachtewisseling

namens de Commissie voor Binnenlands Bestuur,
Gelijke Kansen en Inburgering
uitgebracht door Staf Aerts en Nadia Sminate

over het onderzoek naar ervaringen
met het veranderen of het afstand doen
van een religie of levensbeschouwing

Samenstelling van de Commissie voor Binnenlands Bestuur, Gelijke Kansen en Inburgering:

Voorzitter: Kris Van Dijck.

Vaste leden:

Maaïke De Vreese, Nadia Sminate, Annabel Tavernier, Kris Van Dijck, Paul Van Miert;

Yves Buysse, Chris Janssens, Sam Van Rooy;

Katrien Partyka, Brecht Warnez;

Tom Ongena, Bart Tommelein;

Staf Aerts, An Moerenhout;

Maxim Veys.

Plaatsvervangers:

Andries Gryffroy, Liesbeth Homans, Bert Maertens, Freya Perdaens, Elke Sleurs;

Adeline Blancquaert, Guy D'haeseleer, Kristof Slagmulder;

Koen Van den Heuvel, Hilâl Yalçın;

Stephanie D'Hose, Emmily Talpe;

Celia Groothedde, Jeremie Vaneeckhout;

Kurt De Loor.

Toegevoegde leden:

Lise Vandecasteele.

INHOUD

I.	Toelichting door de genodigde	4
1.	Inleiding	4
2.	Onderzoek	4
3.	Selectiecriteria	5
4.	Werving via sneeuwbalsteekproef	5
5.	Resultaten	5
5.1.	Ervaringen en evolutie	5
5.2.	Drempels en faciliterende factoren	5
5.3.	Noden	6
5.4.	Verschillen naar religie of levensbeschouwing	6
5.5.	Informatiekanalen.....	6
5.6.	Types organisaties en hulpverlening	6
6.	Beleidsaanbevelingen	6
II.	Vragen en opmerkingen van de commissieleden	7
1.	Tussenkoms van Maaïke De Vreese	7
2.	Tussenkoms van Sam Van Rooy	8
3.	Tussenkoms van Maxim Veys	9
4.	Tussenkoms van Tom Ongena	10
III.	Antwoorden van de genodigde.....	10
IV.	Bijkomende vraag van Sam Van Rooy	12

Bijlage: zie de [dossierpagina](#) van dit document op www.vlaamsparlement.be

De Commissie voor Binnenlands Bestuur, Gelijke Kansen en Inburgering hield op 6 juni 2023 een gedachtewisseling over het onderzoek naar ervaringen met het veranderen of het afstand doen van een religie of levensbeschouwing. Aan de gedachtewisseling werd deelgenomen door Patrick Loobuyck, gewoon hoogleraar aan de Universiteit Antwerpen.

De presentatie is terug te vinden op de [dossierpagina](#) van dit document op www.vlaamsparlement.be.

I. Toelichting door de genodigde

1. Inleiding

Patrick Loobuyck deed onderzoek naar de ervaringen bij het veranderen van of het afstand nemen van een religie of een levensbeschouwing in Vlaanderen. In de Belgische Grondwet staat dat er vrijheid van godsdienst en vrijheid van geweten is. Daarnaast wordt er gesteld om de mensenrechten na te leven waardoor de vrijheid van godsdienst voor elke Vlaming is gegarandeerd. Volgens de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens heeft elke persoon het recht om te leven volgens de eigen godsdienst en heeft men het recht om de godsdienst te verlaten. Als men voor de vrijheid van godsdienst is, moet er ook worden aanvaard dat mensen de godsdienst kunnen verlaten.

Eerder onderzoek, onder andere gedaan in de Verenigde Staten van Amerika, is moeilijk te vergelijken met voorliggend onderzoek omdat daar bijvoorbeeld minder sprake is van secularisering. In Vlaanderen zijn veel mensen al van geloof veranderd richting secularisering. De idee dat mensen kunnen veranderen van geloof is dus meer aanvaard in Vlaanderen. Daarnaast is de samenleving ook meer divers geworden. Door migratie is religie weer meer aanwezig in de samenleving, wat uitdagingen met zich meebrengt. Dat kan een prikkel zijn om van levensbeschouwing te veranderen omdat er een breder pallet is om uit te kiezen. Mocht de islam niet aanwezig zijn in Vlaanderen, zouden mensen zich ook niet bekeren tot de islam. Maar de diversiteit zorgt ook voor moeilijkheden omdat het in bepaalde religieuze gemeenschappen niet eenvoudig is om de religie of de gemeenschap te verlaten.

De spreker wijst erop dat in het onderzoek wordt gefocust op de lived religion, namelijk op de beleving van de religie in een samenleving. In elke religie zijn er teksten te vinden die expliciet stellen dat zij die het geloof verlaten mogen worden gevisieerd, zelfs met de doodstraf tot gevolg. Maar de manier waarop een religie wordt beleefd, hangt ook af van hoe mensen met die teksten omgaan. De meesten nemen die teksten niet letterlijk.

Mede door de serie 'Unorthodox' is het thema meer onder de aandacht gekomen. Dat gaat over een getuigenis uit de joodse gemeenschap en toont de drempels die er zijn om een religie of gemeenschap te verlaten. Ook Lale Gül schreef een boek over dat thema getiteld 'Ik ga leven' waarin de moeilijkheden om van ideeën te veranderen worden geschetst. Ze kreeg daarmee heel wat media-aandacht.

2. Onderzoek

Het onderzoek is kwalitatief van aard. Er was geen mogelijkheid om een grote bevraging te organiseren. Er werd gefocust op het afnemen van 43 interviews. Daardoor kunnen er geen algemene uitspraken worden gedaan over religies. Het was de bedoeling om te kijken naar de ervaringen en drempels die mensen ondervinden bij het veranderen of het afstand nemen van een religie of levensbeschouwing. Er werd gewerkt met een begeleidingscommissie waarin onder andere Merhaba, het Humanistisch Verbond en de Beweging Ex-Moslims van België zetelden.

3. Selectiecriteria

Bij het hanteren van de selectiecriteria beperkte men zich tot de erkende levensbeschouwingen. Daarbij werd niet ingegaan op de problematiek van de sektes. Mensen die uit de Jehova's Getuigen wensden te stappen, ervaren zeker ook problemen. Zo worden ze bijvoorbeeld sociaal dood verklaard. Maar de gerechtelijke wereld weet ook niet altijd goed hoe daarmee om te gaan. Sommige rechters stellen dat gelijk aan het oproepen tot discriminatie en uitsluiting, terwijl anderen zeggen dat dat onder de vrijheid van godsdienst valt.

Verder is gekeken naar mensen die vrij recent van religie of levensbeschouwing zijn veranderd. Er is gezorgd voor voldoende variatie op het vlak van gender en migratieachtergrond en de betrokkenen moesten in Vlaanderen of in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest wonen.

4. Werving via sneeuwbalsteekproef

De werving verliep via verschillende kanalen, maar de spreker wijst erop dat het niet eenvoudig was om deelnemers te vinden. Hij verwijst naar de tabel op slide zes, wat een overzicht geeft van de deelnemers. Het gaat bijvoorbeeld om dertien mensen die de islam verlieten, twaalf die het christendom verlieten, maar ook acht mensen die zich bekeerden tot de islam en heel wat mensen die vrijzinnig werden.

5. Resultaten

5.1. Ervaringen en evolutie

Er kunnen verschillende triggers spelen om mensen aan te zetten om van geloof te veranderen. Zo kan het geloof op zich een trigger zijn. Daarbij speelt dat het wetenschappelijke wereldbeeld zodanig overtuigend is dat men gaat twijfelen aan het geloof. Bij anderen speelt het verstikkende sociale klimaat waarin ze zich bevinden een rol. Dat doet zich voor bij de joodse gemeenschap omdat men daar aan heel wat regeltjes moet voldoen en er sprake is van een sterke sociale controle. Dat verschilt van de cognitieve botsing tussen de wetenschap en het geloof. Het gaat ook vaak gepaard met moeilijke periodes in het leven, en tijdens de adolescentie komt dat het meeste voor.

De betrokkenen hebben daar zowel positieve als negatieve ervaringen mee. Bij deconversie kennen sommigen een gevoel van vrijheid en opluchting, maar ook een gevoel van fierheid omdat men de moed had om die stap te zetten. Bij conversie voelt men rust en geborgenheid. Dat doet zich soms voor in de context van rouwverwerking.

De negatieve ervaringen bij deconversie gaan over gevoelens van verlies. Veel mensen vergelijken het met liefdesverdriet, het loslaten van iets dat betekenisvol was. Daarnaast is er de angst voor de reacties van de mensen uit de omgeving. Dat laatste is ook sterk aanwezig bij conversie, wat te maken heeft met de sterk gesecculariseerde samenleving.

5.2. Drempels en faciliterende factoren

De gesecculariseerde samenleving is een drempel voor mensen die zich willen bekeren tot een bepaalde religie. Daarnaast zijn er de verwachtingen van de gemeenschap. Die kunnen een drempel vormen om de gemeenschap te verlaten, maar kunnen er ook voor zorgen dat mensen die zich willen bekeren tot een religie heel sterk hun best zullen doen om aan alle regels te voldoen. Tot slot zijn er ook faciliterende factoren zoals de leeftijd. Jonge mensen zullen gemakkelijker van levensbeschouwing veranderen.

5.3. Noden

Bij conversie hebben de betrokkenen nood aan een ondersteunend netwerk en een plaats waar veilig kan worden gesproken over religie, zeker omdat de samenleving sterk gesecculariseerd is. Er zijn ook veel ouders die niet goed om kunnen met de keuze van hun kind om bijvoorbeeld moslim te worden, wat aanleiding geeft tot conflict. Bij deconversie is er vaak nood aan ondersteuning en verbinding met gelijkgezinden. Daarom bestaan er organisaties zoals de Beweging Ex-Moslims van België waarin ervaringen worden gedeeld.

5.4. Verschillen naar religie of levensbeschouwing

De uitstap uit het jodendom verloopt minder gradueel. Het gaat eerder gepaard met een sterke breuk, zeker op het sociale vlak omdat het om een gemeenschap gaat die sterk aaneenhangt. Bij de uitstap komt men in de problemen doordat er een gebrek is aan een ander sociaal netwerk.

Mensen die het christendom verlaten worden vooral geconfronteerd met een gevoel van onverschilligheid. Maar mensen die uit een minder gesecculariseerde context stappen, kunnen ook wel te kampen hebben met familiale conflicten.

Wat de islam betreft wordt vastgesteld dat mensen selectief uitkomen voor de deconversie. Daardoor gaat men een dubbelleven leiden. Dat wordt gedaan om het zichzelf niet te lastig te maken, maar duidt tegelijk op een probleem met de uiting van de vrije keuze. Net zoals in het christendom gebeurt binnen de islam de secularisering gradueel. Er zijn moslims die radicaal breken met het geloof en zich negatief opstellen tegenover de islam, maar anderen schuiven geleidelijk aan weg van het geloof. Zij willen met bepaalde aspecten van het geloof niets meer te maken hebben, maar vieren wel nog de feestdagen. Zo ontstaat een fenomeen zoals cultuurislam.

De mensen die het seculiere standpunt verlaten, voelen zich gestigmatiseerd omdat religie moeilijk bespreekbaar is.

5.5. Informatiekanalen

De voornaamste informatiekanalen zijn digitaal. Dat komt doordat vooral adolescenten werden bevraagd. De respondenten gaven tegelijk aan dat het niet gemakkelijk is om juiste en genuanceerde informatie te vinden.

5.6. Types organisaties en hulpverlening

Er bestaan organisaties die zich bezighouden met hulpverlening. Een deel daarvan doet aan psychologische hulpverlening en maatschappelijke assistentie. Sommige respondenten geven aan dat ze dat te weinig religie- en cultuursensitief vinden. Verder zijn er ook religiespecifieke initiatieven die zich focussen op de problematiek van het afstand nemen van een religie of levensbeschouwing. Daar ontbreekt het aan voldoende middelen om dat op een degelijke manier te organiseren.

Uit de bevraging blijkt de nood aan meer preventieve maatregelen. Dat gaat over het investeren in campagnes om bepaalde taboes te doorbreken. De jongeren vinden ook dat de organisatie van de levensbeschouwelijke vakken in het onderwijs geen goede context biedt om van levensbeschouwing te veranderen.

6. Beleidsaanbevelingen

De spreker zegt dat het om een gevoelig onderwerp gaat dat de nodige aandacht verdient, maar dat er niet met een kanon op een mug mag worden geschoten. Ook

in de begeleidingscommissie was daarover een spanningsveld merkbaar. De Beweging Ex-Moslims van België legt de nadruk op het belang van het onder ogen zien van de problematische gevallen. Merhaba waarschuwt dan weer voor het wegzetten van alle ex-moslims als zijnde islamkritisch. Er zijn geseculariseerde moslims die geen wrok voelen ten aanzien van de islam.

Er zijn vier clusters van beleidsaanbevelingen. Het gaat om het laagdrempelig aanbieden van informatie onder meer via het onderwijs en via sensibiliseringscampagnes. Daarbij wijst de spreker erop dat de overheid op elk moment neutraal moet blijven en niet de indruk mag wekken dat het goed is om van een geloof af te stappen. Daarnaast kan de reguliere hulpverlening worden versterkt door onder meer trainingstools aan te reiken of door de oprichting van een kenniscentrum. Er kan ook worden gekeken naar hoe het gevoel van eenzaamheid kan worden aangepakt via de organisatie van praatgroepen, workshops of online hulpverlening.

II. Vragen en opmerkingen van de commissieleden

1. Tussenkoms van Maaïke De Vreese

Maaïke De Vreese zegt dat het thema op heel wat media-aandacht kan rekenen. Daarbij komen schrijnende getuigenissen aan bod van mensen die alleen anoniem in beeld willen komen. Ook de traumatische verhalen van de sektes zijn gekend. De betrokkenen dragen daar levenslang de gevolgen van. Ook Lale Gül is een jongedame die al heel wat meemaakte doordat ze vragen stelde over de islam. Die getuigenissen zijn heel moedig.

Er is het grondrecht om al dan niet te geloven en het is niet aan de overheid om zich daarin te mengen. Maar de maatschappelijke gevolgen zijn wel reëel. In het Vlaamse regeerakkoord werd afgesproken om die problematiek te onderzoeken. Centraal daarin staat de vraag hoe mensen die de keuze maken om afstand te doen van hun religie of willen toetreden tot een religie kunnen worden ondersteund.

In het kader van het onderzoek werden 43 mensen bevroegd. Daarbij gaat het voornamelijk om mensen die jonger zijn dan 35 jaar. In welke mate is dat representatief genoeg? Hoe werden die mensen gerekruteerd?

Er werd alleen gekeken naar de erkende religies. Moeten de beleidsaanbevelingen worden beperkt tot de erkende religies of gelden die ook voor de niet-erkende religies?

De aanbevelingen zijn niet toegespitst op bepaalde religies. Een dialoog met de verschillende levensbeschouwing kan daarin heel belangrijk zijn. Moet er nog verder in dialoog worden gegaan met de erkende religies om via hen bepaalde initiatieven te nemen?

De spreker is het eens met de aanbeveling dat de digitale informatie laagdrempelig moet zijn. Daarbij moet het gaan om objectieve en correcte informatie. Wat praatgroepen, lotsgenoten en ervaringsdeskundigen betreft, is het van belang om de samenwerking met de bestaande initiatieven te stimuleren. Ook het opstellen van draaiboeken voor hulpverleners is zinvol.

De spreker heeft echter bedenkingen bij het eventueel op te richten kenniscentrum. Dat zou heel wat middelen vergen, terwijl het onderzoek al aantoonde dat het moeilijk is om respondenten te vinden. Het gaat om een reële problematiek die in kaart moest worden gebracht, maar het oprichten van een kenniscentrum is een stap te ver. De bestaande initiatieven per religie zijn beter beschikt om die opdracht op te nemen.

De spreker vraagt zich af hoe een sensibiliseringscampagne kan worden aangepakt. Hoe kan via zo'n campagne het specifieke doelpubliek worden bereikt? En hoe kan de boodschap worden overgebracht zonder dat de overheid de neutrale houding doorbreekt?

Wat de taak van het onderwijs betreft zijn leerkrachten al overbevraagd. Daarom roept de spreker op tot voorzichtigheid. Binnen het domein Welzijn is er wel een belangrijke taak weggelegd om hiermee aan de slag te gaan.

De spreker rondt af door te zeggen dat er nood is aan meer interlevensbeschouwelijke dialoog. De dialoog met de islam verloopt al stroef. Er is trouwens geen rechtsgeldig representatief orgaan voor de moslims. Hoe ziet de onderzoeker die dialoog? Zal die met iedere religie even gemakkelijk verlopen?

2. Tussenkomst van Sam Van Rooy

Sam Van Rooy start met te focussen op het kwantitatieve aspect van het onderzoek. In totaal namen 43 personen deel aan het onderzoek, waarvan dertien mensen die afstapten van de islam. De spreker kent een veelvoud van ex-moslims en stelt de vraag naar de representativiteit en de waarde van het onderzoek. Ondanks de beperkte groep bevroegden trekken de onderzoekers harde conclusies zoals onder meer dat er bij het verlaten van de joodse gemeenschap sprake is van een sterke breuk en dat er binnen de islam selectief wordt uitgekomen voor deconversie. Die conclusies moeten met een korrel zout worden genomen. De spreker heeft begrip voor het beperkt aantal respondenten omdat het moeilijk is om die groep te bereiken en te overtuigen om deel te nemen aan het onderzoek. De spreker geeft aan heel wat mensen te kennen die zich in een dergelijke situatie bevinden. Die mensen zijn dusdanig bang dat ze niet wensen deel te nemen aan zo'n onderzoek, ook al wordt de anonimiteit gegarandeerd.

De spreker heeft ook vragen over de vzw's die deel uitmaken van de begeleidingscommissie. Gelukkig is de Beweging Ex-Moslims van België daarin opgenomen, maar zij zijn er de vreemde eend in de bijt. Ze staan er namelijk om bekend een heel kritische houding aan te nemen tegenover de islam. Het zijn net die vzw's die de respondenten aanreikten, wat opnieuw de vraag doet rijzen over de representativiteit van het onderzoek.

Doorheen het onderzoek wordt een zekere voorzichtigheid gehanteerd tegenover de islam. Hoe de islam kijkt naar afvalligheid komt amper aan bod. Er staat te lezen dat er Koranverzen zijn die afvalligen en ongelovigen verwerpen en er zijn er die een zekere openheid laten naar afvalligheid. Voor dat laatste wordt er verwezen naar soera 2 vers 256 die stelt dat er geen dwang in godsdienst is. Die vers wordt heel vaak gebruikt om te bewijzen dat de Koran een openheid toont naar het verlaten van de islam. Maar die vers moet in de juiste context worden gezien, zijnde de Hadith (het leven van de profeet Mohammed). Dan verandert de betekenis van die vers, en stelt die dat personen die behoren tot het christendom en het jodendom onder de sharia als minderwaardige mensen hun godsdienst mogen behouden. Doorheen het onderzoek wordt ook genegeerd dat in de Koran de ongelovigen veel vaker voorkomen dan de gelovigen, dat wordt gezegd dat ze zullen branden in de hel en staat er nergens vermeld dat geen enkele islamitische rechtschool afvalligheid toelaat.

Het onderzoek wijst er ook niet op dat er in de islamitische wereld geen vrijheid van geloof is. Er behoren 57 geheel of gedeeltelijk islamitische landen tot de Organisation of Islamic Cooperation en in elk van die landen wordt afvalligheid gecriminaliseerd. In dertien van die landen staat de doodstraf op afvalligheid. Die islamitische landen vinden hun weerklank in de wijken van Europese steden. In heel wat van die wijken wonen grote groepen moslims en die zullen niet aanvaarden dat iemand de islam de rug toekeert. De mensen die wel willen afstappen van de

islam, houden dat stil en ontvluchten die wijken. In het onderzoek wordt Simon Cottee geciteerd, die beweert dat ex-moslims in de Westerse samenleving niet moeten vrezen voor hun leven. De spreker meent dat de praktijk het tegendeel bewijst en verwijst daarvoor naar wat Lale Gül meemaakte. De levensbedreigende situatie die ontstaat bij het verlaten van de islam onderscheidt de islam van de andere godsdiensten en dat ontbreekt in het onderzoek.

In het onderzoek staat verder te lezen dat sommige ex-moslims vrezen dat ze door extreemrechts worden gebruikt in een islamkritische retoriek. De spreker zegt dat er zeker zo'n mensen zullen zijn, maar dat er tegelijkertijd ex-moslims en islamhervormers zijn die het wel eens zijn met de uitspraken van het Vlaams Belang over de islam. Alleen zijn die verhalen niet opgenomen in het onderzoek. Dat zorgt ervoor dat het onderzoek een eenzijdig en politiek correct beeld ophangt. De spreker toont een boek uitgebracht door de Beweging Ex-Moslims van België en leest de titel luidop voor: "wie zijn religie verlaat, dood hem". Dat is een citaat van de profeet Mohammed en laat niets tot de verbeelding over, aldus de spreker. De verhalen in het boek verschillen heel sterk van de resultaten uit het onderzoek en dat vindt de spreker onbegrijpelijk.

Wat de beleidsaanbevelingen betreft vindt de spreker het goed dat er aandacht moet zijn voor deconversie in de levensbeschouwelijke vakken binnen het onderwijs en is hij een voorstander van een sensibiliseringscampagne met de focus op de vrije keuze en de algemene aanvaarding van conversie en deconversie. Al rijst de vraag hoe dat zal worden ingevuld.

Verder betreuren de onderzoekers de polarisatie. De spreker vindt polarisatie net iets positief want daaruit kan een verandering ten goede komen. Vooruit kent de eigen geschiedenis niet. Door polarisatie van politiek linkse mensen is men in de jaren 60 van onder het juk van de katholieke kerk gekomen. Toen werd heel kritisch uitgehaald naar het katholicisme. Die uitspraken zouden vandaag tegenover de islam niet worden aanvaard. Bij gebrek aan polarisatie zullen heel wat ex-moslims niet durven uitkomen voor hun afvalligheid.

De spreker vindt de beleidsaanbevelingen veel te soft. Ze pakken de kern van het probleem niet aan en zijn eerder gericht op de hulpverlening. Dat is goed, maar beter zou zijn om onder meer elke moskee te verplichten om expliciet de Koranverzen over afvalligheid en de directieven van de islamitische rechtsscholen te verwerpen. Tot op heden heeft geen enkele imam dat gedaan. Het klopt dat er een secularisering gaande is binnen de islamitische gemeenschap, maar ook een radicaliseringsbeweging. Uit een recent onderzoek uit Frankrijk blijkt dat de helft van de jonge moslims vindt dat de wetten van de Franse Republiek ondergeschikt zijn aan de islamitische regels. Dat baart de spreker zorgen.

3. Tussenkomen van Maxim Veys

Maxim Veys is verbaasd dat de methodologie van het onderzoek in vraag wordt gesteld. In het onderzoek worden geen subgroepen benoemd wanneer het gaat over het christendom. Is er een verschil tussen de manier waarop daarmee wordt omgegaan binnen het katholicisme en de pinksterkerken?

Er zijn heel wat organisaties betrokken bij het onderzoek. Zullen de resultaten nog worden besproken met de Vlaamse Interlevensbeschouwelijke Dialoog? Daar kan ook worden gesproken over de ervaringen van leden van de regenbooggemeenschap die gelovig zijn. Daar is toch sprake van een vooruitgang binnen bepaalde levensbeschouwingen.

De moslims worden vaak over één kam geschoren, terwijl het om een heel diverse groep gaat. Hebben de onderzoekers verschillen kunnen vaststellen op het vlak van het verlaten van het geloof tussen de islamitische strekkingen?

De spreker vindt de idee van safe spaces interessant. Welke rol kunnen de Huizen van de Mens daarin opnemen?

Het is noodzakelijk om het levensbeschouwelijke onderwijs te herdenken. Een idee is om levensbeschouwing en filosofie te combineren in een nieuw leervak.

Wat de hulpverlening betreft vraagt de spreker over welke soort hulpverlening het gaat. Gaat het over het filosofisch morele of over het uitgesloten worden uit een gemeenschap?

4. Tussenkomst van Tom Ongena

Tom Ongena twijfelt niet aan de degelijkheid van het onderzoek. Het onderzoek drukt iedereen met de neus op de feiten. De vrijheid van religie werd in 1831 ingeschreven in de Grondwet. Dat was revolutionair als statement tegen het ancien régime en de allesbepalende kerk. Vandaag is dat vanzelfsprekend geworden. Het juk van de kerk werd afgeworpen zonder dat het christendom werd verboden. Daarnaast bevestigt de spreker dat er sprake is van een secularisering binnen de islamitische gemeenschap.

De spreker is ook de eerste om te erkennen dat er nog problemen zijn. Er zijn wel degelijk nog mensen die moeten vechten voor hun vrijheid van geloof. Elk slachtoffer moet weten dat het niet in de steek wordt gelaten.

Uit het onderzoek blijkt dat het niet gaat om een probleem dat zich voordoet bij één religie. Alle religies worstelen daarmee, de ene al wat meer dan de andere. Maar het is niet juist om te stellen dat dit probleem zich alleen stelt binnen de islam. Ook bij de joods-orthodoxe gemeenschap en bij de vrijzinnigen speelt dat sterk. En binnen de religies zijn er ook verschillen merkbaar.

De verbanning uit de gemeenschap en het isolement vallen de spreker op. De vraag is hoe daarmee kan worden omgegaan. In de aanbevelingen wordt verwezen naar het onderwijs en de hulpverlening. Dat zijn goede kanalen om jongeren die in Vlaanderen geboren zijn te ondersteunen. Maar wat kan er worden gedaan met de volwassenen die op latere leeftijd naar Vlaanderen komen en in die gemeenschap worden opgevoed? Daarin kan de inburgeringscursus een rol spelen samen met de vierde pijler binnen het inburgeringsbeleid, zijnde het buddywerking. Is daar onderzoek naar gedaan? Moet daar nog meer op worden ingezet?

III. Antwoorden van de genodigde

Patrick Loobuyck herhaalt dat het gaat om een kwalitatief onderzoek. Het was dus niet de bedoeling om een representatief staal van de bevolking te bevragen. De oververtegenwoordiging van jongeren komt doordat een van de voorwaarden was dat de bekering of het afstappen van het geloof niet langer dan 10 jaar geleden mocht zijn. Als zoiets gebeurt in het leven, dan is dat vaker tijdens de adolescentie.

De beleidsaanbevelingen moeten zich niet beperken tot de erkende religies, al hangt het af van de beleidsaanbeveling op zich. De Grondwetsartikelen gelden uiteraard niet alleen voor de erkende religies, maar voor iedere burger individueel. Het is evenwel zo dat de erkende religies een duidelijk aanspreekpunt hebben; dat geldt niet voor alle religies. Denk daarbij aan het Executief van de Moslims van België. Het thema is trouwens al ter sprake gekomen in de Vlaamse Interlevensbeschouwelijke Dialoog.

De spreker vindt dat er een taak weggelegd is voor het Humanistisch Verbond. Er wordt zelfs al mee aan de slag gegaan. Er zijn werkgroepen om mensen die de religie achterlaten op te vangen en te begeleiden. Het probleem is dat het weinig

zichtbaar en bekend is. Ondanks de sterk gesecculariseerde samenleving is het niet zo dat de vrijzinnige gemeenschap daardoor sterk aangroeit. Het vrijzinnig humanisme was een reactie op het afwerpen van het juk van de katholieke kerk. Bij veel andere godsdiensten kent men dat fenomeen niet.

De sensibiliseringsacties kunnen zich focussen op jongeren aan de hogescholen en de universiteiten waarbij het belang van de godsdienstvrijheid en de vrijheid van geweten in de verf worden gezet. Daarnaast moeten er ook naar de brede samenleving acties worden ondernomen om daaromtrent bewustzijn te creëren. De spreker zegt dat het ook voor hem als vrijzinnige niet eenvoudig zou zijn om te aanvaarden dat zijn kind een bepaalde religie zou aanhangen. In een familiale context probeert men aan de kinderen normen en waarden door te geven. Wanneer zij andere keuzes maken, kan dat lastig zijn. Al neemt dat niet weg dat die vrijheid moet worden gegeven. De sensibilisering moet op een neutrale manier gebeuren, wat niet evident is. Bij zo'n actie zou het concept van vrijheid centraal moeten staan, omdat dat zowel geldt voor de secularisering als voor het aanhangen van een religie.

De spreker heeft begrip voor het argument dat niet alles binnen het onderwijs moet worden aangepakt. Over de levensbeschouwelijke vakken zegt de spreker dat bijvoorbeeld het vak islam nog sterk catechetisch wordt onderwezen. Dat komt omdat er wordt van uitgegaan dat iemand een levensbeschouwelijk vak kiest omdat die tot die godsdienst behoort en zich zo daarin kan verdiepen. Dat systeem is niet afgestemd op het stimuleren van de vrijheid van denken en van geweten.

De spreker herhaalt dat het onderzoek niet de bedoeling had om representatief te zijn. De zaken die zijn opgesomd in de presentatie zijn gestoeld op wat naar boven kwam doorheen de gesprekken met de 43 respondenten. Het klopt dat ook heel wat ervaringen niet zijn opgenomen in het rapport. Toch is er geprobeerd om uiteenlopende ervaringen mee op te nemen. Het rapport gaat ook niet uitsluitend over de islam, het probeert de verschillende soorten ervaringen in beeld te brengen van mensen die van geloof of levensbeschouwing veranderen. Vaak zijn de zware gevallen die in de media komen gekend, en die moeten ernstig worden genomen. Maar tegelijkertijd zijn er mensen met heel andere ervaringen, ook binnen de islam. De meeste moslims die seculariseren moeten effectief niet vrezen voor hun leven.

Een aantal van de door Sam Van Rooy opgesomde problemen leven ook heel sterk binnen de joods-orthodoxe gemeenschap. Er zijn godsdienstige aspecten die het al dan niet moeilijk maken om te seculariseren, maar het is vaak ook gelinkt aan de gemeenschap van waaruit men komt. Hoe hechter een gemeenschap is, hoe moeilijker het is om daar uit te stappen. Datzelfde geldt binnen het onderwijs. Als er meer jongeren van dezelfde strekking samen zitten, is het moeilijk om een afwijkende mening te hebben. Alhoewel de spreker pleit voor meer diversiteit, is segregatie moeilijk te verbieden. Doordat de joods-orthodoxe gemeenschap zo hecht samenhangt, is de secularisering daar veel minder aanwezig dan bij de islamitische gemeenschap.

De spreker geeft aan dat er gestreefd is naar een zo divers mogelijke samenstelling van de begeleidingscommissie. Sommige organisaties zijn begaan met de zware gevallen, terwijl andere zich focussen op mensen uit de lgbtqi+-gemeenschap die hun geaardheid trachten te combineren met het geloof.

Het vertrekpunt van het onderzoek is de beleving van de religie. De islam kan worden verengd door alleen te kijken naar het geschreven woord. Uit de praktijk blijkt echter dat heel wat moslims daar op een andere manier mee omgaan. In Deuteronomium staat ook letterlijk dat afvalligen moeten worden gestenigd. Er zijn extra angels in de islam. Veel islamitische landen zijn niet democratisch en kennen geen scheiding tussen kerk en staat. Maar daarop ligt de focus van het onderzoek niet.

Net zoals het onderzoek is ook het boek uitgebracht door de Beweging Ex-Moslams van België niet representatief voor de moslims in Vlaanderen. Het brengt een soort verhalen in beeld, die er weliswaar zijn en waar rekening moet worden gehouden.

Het klopt dat het christendom in zijn geheel is bekeken. Het gaat niet zozeer om de religie op zich maar om hoe hecht een gemeenschap is. In de jaren 50 en 60 hebben mensen ook veel problemen gehad nadat ze uit het katholicisme zijn gestapt, maar er waren ook vrijdenkende ouders die daar geen probleem van maakten. Er moet worden gekeken naar hoe individuele burgers weerbaarder kunnen worden gemaakt om te weerstaan aan religieuze indoctrinatie en sociale druk. Er worden via het onderwijs al veel inspanningen geleverd om kinderen en jongvolwassenen weerbaarder te maken. Dat mechanisme ontbreekt echter voor meerderjarigen. Inburgering en het buddysysteem kunnen ter zake een rol spelen. Maar er zullen altijd mensen zijn in de samenleving waarvan wordt gedacht dat ze te weinig geëmancipeerd zijn en waar de overheid moeilijk mee aan de slag kan gaan.

Hoewel het over religie gaat, ligt er vaak een sociale problematiek aan de basis. Veel mensen maken geen rationele afweging tussen een godsdienst en de wetenschap, maar botsen met de sociale omgeving om van daaruit te beslissen om het geloof te verlaten. Vaak geven mensen aan dat ze niet tegen de religie op zich zijn, maar nood hebben aan ademruimte. Dat leidt ertoe dat sommigen breken met de gemeenschap of andere strategieën zoeken om daarmee om te gaan.

Wat de islam betreft zegt de spreker dat dat dossier te lang niet serieus werd bekeken. Nu wordt de buitenlandse inmenging aangepakt en groeit de alertheid over de levensbeschouwelijke vakken. De overheid moet zich theologisch terughoudend opstellen en elke religie gelijk behandelen. De moskeeën en de levensbeschouwelijke vakken moeten werken binnen het kader van de Rechten van de Mens. Daaronder valt onder meer de vrijheid van godsdienst. De spreker zegt tal van imams te kennen die het geen probleem vinden om te zeggen dat mensen het geloof zonder consequenties kunnen verlaten en dat mensen zelf hun godsdienst mogen en kunnen kiezen.

IV. Bijkomende vraag van Sam Van Rooy

Sam Van Rooy zegt dat imams dat kunnen uitspreken tijdens een interview, maar de link met de islamitische leer die ze verkondigen leggen ze niet. De spreker verwijst naar de Duits-Turkse Seyran Ates als voorbeeld van wat er gebeurt als iemand de islam fundamenteel wil hervormen. Zij richtte een liberale moskee op in Berlijn waar iedereen welkom is. Die dame wordt daardoor met de dood bedreigd, waardoor de moskee eerder lijkt op een beveiligde burcht.

Daarnaast haalt de spreker Urbain Vermeulen aan die zei dat de islam veel meer wet en recht is dan een religie. De islam kent rechtsscholen. Het klopt dat de joods-orthodoxe gemeenschap veel gelijkenissen heeft met de islamitische gemeenschap, maar de enige Joodse staat ter wereld laat afvalligheid van geloof wel toe, in tegenstelling tot de islamitische landen. Ook Etienne Vermeersch zei dat hij het christendom vroeger hard had aangepakt, maar daarvoor nooit werd bedreigd. De islam vond hij een grotere bedreiging.

Kris VAN DIJCK,
voorzitter

Staf AERTS
Nadia SMINATE,
verslaggevers